

BABAYEVA AYNURƏ NİZAMİ QIZI

Sumqayıt Dövlət Universiteti

Sumqayıt, 43-cü məhəllə

aynurababayeva@mail.ru

**QARABAĞ PROBLEMİNƏ
MUSTAFA ÇƏMƏNLİ YANAŞMASI
XÜLASƏ**

Məqalədə, ilk öncə, müharibə mövzusunə toxunulmuşdur. Onun ədəbiyyata təsirindən və bu mövzuda yazılmış əsərlərdən bəhs edilir.

Hamımıza bəllidir ki, Azərbaycan coğrafi mövqeyinə görə hər zaman ətraf qonşuların diqqət mərkəzində olub. Siyasi, coğrafi, iqtisadi cəhətdən torpağımıza göz dikənlər çox olduğundan xalqımızın yaşadığı qanlı-qadalı, faciəli günlərinin sayı-hesabı yoxdur. Ona görə də, bir çox müharibələr yaşamış Azərbaycan xalqı üçün Qarabağ mövzusu, problemi xüsusi mənəvi yükə malikdir. Bu səbəbdən də, bu mövzunun tarixi, bədii, fəlsəfi aspektdən araşdırılması vacib və məqsədəuyğundur.

Bu vəzifəni boynuna götürən, vətəndaş mövqeyini göstərməyə çalışan yazıçılardan biri də Mustafa Çəmənliyədir. O, Qarabağ mövzusunə toxunduğu əsərlərində onun tarixini, xalqımızın faciə dolu acı günlərini, çarəsiz köçkün həyatını təhlil predmetinə çevirmişdir. Lakin yazıçı bununla yanaşı, Qarabağ problemini Azərbaycan xalqının heysiyyət, qürur, milli kimlik səviyyəsində təqdim edir. O, oxucunu yüksək ideoloji amallara şövqləndirir. Əsərlərdə yazıçının subyektiv düşüncəsi də hiss edilir. O, xalqımızı məğlub olmuş kimi təqdim etmir. Qərarverici döyüşün olacağından xəbər verir. Dövlətimizin suverenliyi uğrunda canından keçən milli qəhrəmanların həyatını bədii-epik, sənədli şəkildə oxucuya bir daha tanıdırır. Mustafa Çəmənli bununla demək istəyir ki, bu cür qeyrətli, fədakar oğullar var ikən, qisas qiyamətə qalmaz.

Açar sözlər: Mustafa Çəmənli, Qarabağ, müharibə, tarix, nəsr, milli kimlik.

Müharibə mövzusu ədəbiyyatda ən çox istifadə olunan mövzulardandır. Çünki dünyanın hər bucağında bu problemlər yaşanır. Onun yaşatdığı ağrı-acı, çarəsizlik, itki, fəlakət yeni-yeni ədəbiyyat nümunələrinə mövzu olur. Buna görə də şair və yazıçılar hər zaman bu mövzuya toxunmuş, təhlil obyektini seçmişdirlər. Azərbaycan ədəbiyyatına diqqət yetirsək, görürük ki, şair və yazıçılarımız - Nizami Gəncəvi, Xətai, M.Hadi, Hüseyn Cavid hər zaman dağıdıcı qüvvəyə malik müharibəni bəşəriyyətə bir zərbə kimi qəbul etmişlər və onu törədənəri pisləmiş və lənətləmişlər. Əgər Nizami Gəncəvi öz qiymətli sözü ilə şahları müharibədən çəkəndirməyə, insanlığı sülhə dəvət edirdisə, bu gün şair və yazıçılar daha dərinə sirayət etməyə məcburdurlar. Çünki tarix və ədəbiyyat acımasız I və II Dünya müharibələrinin şahidi olub.

Azərbaycan da bu proseslərdən kənar qala bilməmişdi. II Dünya müharibəsinin alovu Azərbaycanı da bürümüşdü. Öz yaralarını sarmağa, sağalmağa, gələcəyə ümidlə irəliləməyə çalışarkən, sən demə, ermənilər gizliincə planlar qurmuşlar. Bu planların nəticəsi olaraq biz Qarabağ müharibəsini yaşadığımız. Xaincəsinə kürəyimizə sapılan bu bıçağı biz 30 ildir ki, tam olaraq çıxarda bilmirik. Buna görə də bir cəmiyyət olaraq bizim həm güclü hərbiyə, həm də ziyalı fikrinə, münasibətinə böyük ehtiyacımız var. Belə bir məqamda isə ədəbiyyatın rolu danılmazdır. Çünki ədəbiyyat yönləndirən, təbliğ edən bir sahədir. Məhz bu səbəbdəndir ki, ədəbiyyat cəməsi Qarabağ problemindən yan keçmir, hətta bunu özünə vəzifə, vətəndaş borcu bilir. Lakin hələ də tam sönməyən Qarabağ probleminin işıqlanması haqda olan fikirlər fərqlidir. Məsələn, yazıçı-publisist Əlisahib-Əroğul deyir:

“Əfsuslar olsun ki, Qarabağ mövzusunda çoxlu sayda əsərlər yazılsa da, buradakı boşluğu doldura biləcək, tutumlu, bədii dəyəri yüksək olan janr nümunələri kifayət qədər deyil. Qarabağ uğrunda azadlıq döyüşlərinin başa çatmadığı hazırkı dövrdə müstəsna əhəmiyyəti olan bu mövzudan yan keçilməsi yol verilməzdir. Erməni daşnak faşizminin mahiyyəti, onun mənfur siması böyüməkdə olan nəsələ hələ qədərincə tanıtılmayıb və tanıtılmır” [1].

Lakin eyni zamanda ədəbiyyatşünas-tənqidçi Nərgiz Cabbarova bununla bağlı belə yazır: “Son zamanlarda Azərbaycan ədəbiyyatında roman bümü yaşanır. Müasir romanlarımızda Qarabağ mövzusu yenə də ilk yerdədir. Sadəcə, təsvir və problem qaldırılması istiqamətində müəyyən dəyişikliklər var. Belə ki, müəyyən mətnlərdə cəbhədə baş verən hadisələrin realist təsvirinə üz tutulursa, müəyyən romanlarda artıq məsələlər İnsan amilinə, İnsan faktoruna rəqurslanaraq təhlilə gətirilir ” [2, s.162].

Müharibənin ilk illərini nəzərə almasaq, bir neçə il sonra yazıçılarımız, ağırlı da olsa, Vətən probleminin təsvir və təhlilinə başlamışlar. M.Süleymanlının “Erməni adındakı hərflər...”, S.Nuruqızının “Qisas”, A.Abbasın “Dolu”, “Çadırdə Üzeyir Hacıbəyov doğula bilməz”, N.Məmmədlinin “Zəngülə”, Elçinin “Bayraqdar”, A.Xəyalın “Mənim erməni oğlum”, E.Elatlının “Qisas gecəsi”, “Cəhənnəmdən gələn səs”, Zahid Sarıtorpaq “Qiyamət qaziləri”, Azad Qaradərəlinin “Sevgilim Vətən”, “Cəbrayıl əfsanəsi”, və s. kimi əsərləri bu qəbildəndir. Bu əsərlərdə Qarabağ müharibəsində baş verən hadisələrin epik təsviri, səbəb və nəticələr öz inikasını tapmışdır.

Bu cür fərqli fikirlərin yaranması, bizə görə, medianın ədəbiyyatyönümlü təbliğinin zəif olması ilə, bu əsərlərin nəinki Azərbaycan hüdudlarından, hətta kitab rəflərindən kənara çıxma bilməmələri ilə bağlıdır. Lakin ümid edirik ki, bu mövzuda yazılmış əsərlərin təqdim və təbliğatına xüsusi önəm veriləcək. Çünki bütün dünyaya 2-ci Qarabağ müharibəsinə səbəb olan qanlı-qadalı tarixi bəyan etmək lazımdır.

Məhz Mustafa Çəmənlı də o yazıçılardandır ki, milli heysiyyətimiz sayılan Qarabağın təəssübünü çəkməkdən usanmır. 1972-ci ildən yazıçılıq fəaliyyətinə

başlayan yazıçının yaradıcılığına diqqət edəndə görürük ki, Vətənə sevgi, sədaqət, Qarabağ mövzusu onun yaradıcılığının əsas xəttini təşkil edir. Onun yaradıcılığından, ümumilikdə, Qarabağ qoxusu gəlir.

“Xallı gürzə” (1991), “Fred Asif” (1996), “Ruhların üsyanı” (2007), “Mübariz” (2010), “Üç yaşlı əsir” (2016) Qarabağ mövzusunda yazılmış əsərlərdəndir.

1991-ci ildə çap edilmiş “Xallı gürzə” [3] tarixi romanı Yazıçının Qarabağ haqqında yazdığı ilk əsərdir. Burada o, əsərin bədiiliyinə diqqət etməklə yanaşı, həm də tarixi faktları bir daha üzə çıxarmağa çalışmışdır. Pənahəli xanın Nadir şah sarayından qaçaraq qüdrətdən səngərli, qalalı dağlarımızda Qarabağ xanlığını qurması, möhkəmləndirməsi, onun bütöv Azərbaycan eşqi ilə yanması əsərdə dolğun şəkildə öz əksini tapmışdır. Tarixi keçmişə səyahət etdirən bu əsəri filologiya elmləri üzrə professor Nazim Axundov nahaq yerə “Tarixi yaddaşın bərpası” [4, s.5] adlandırmır. Məqsədyönlü şəkildə unutturulmağa çalışılan bu tarixin yazıçı tərəfindən yenidən işlənməsi onun xalqa bir növ çağırışıdır. Müəllif xalqını qəhrəmanlıqla qurduğu keçmişə yaddan çıxarmamağa, ermənilərin kim olduqlarını unutmamağa çağırır.

“Xallı gürzə” əsəri Qarabağ xanlığının yaranmasına həsr olunmuş bir əsər olsa da, daha çox bugünkü ağrı-acımızın nəticəsi olan səhvlərimizin inikasıdır. Əsərdə birləşərək yumruq ola bilməyən, qardaş qanı axıdan təkəbbür dolu xanlarımızın yaratdıqları tarix özü bütövlükdə bir obraz təşkil edir. Yazıçı məhz bu obrazın fonunda o dövrün insanını, onun həyatını, istəyini, Vətən sevgisini, sədaqəti, yoldaşına dayaq duran qadının təsvirini, siyasi və şəxsi istəklərin nəticəsi olan xəyanəti, qorxaqlığı vahid bir formada ümumiləşdirə bilmişdir.

“Fred Asif”, “Mübariz” sənədli povestləri xatirələr əsasında yazılmışdır. Bu əsərlər Qarabağ uğrunda canından keçmiş igid oğullarımızın adını əbədiləşdirməklə yanaşı, həm də dövrün gerçəkliklərinin sənədli-bədii simasını əks etdirir. 1996-cı ildə çap olunmuş “Fred Asif” əsərində müəllif milli qəhrəmanımız olan Fred Asif obrazını ideallaşdırmır, onu adi bir insan kimi, doğruları və səhvləri ilə birgə təqdim edir. Bununla da yazıçı hər bir insanın səhvdən xali olmadığını söyləyir. Uşaqlığından son gününə qədər həyatını əhatə etməyi bacararaq yazıçı bir qəlbə yuva salan vurub-yıxan, dalaşqan, eyni zamanda incə qəlbli, musiqiyə, şeirə, təbiətə vurğun insanın rahat keçməyən həyatını böyük sevgi və hörmətlə təsvir edir.

Ehtiyatsızlıqdan edilmiş bir səhvin ucbatından ümitsizliyə qapanmış insandan heç bir hərbi təhsil görmədən lider olmağı bacaran komandirə çevrilişi əsərdə dolğun səhnələrlə təsvir olunub. Xatirə və faktlara əsaslanan döyüşlərin təsvirinin dəqiqliyi insanı dəhşətə gətirir. Sətirlərə hopmuş ağrı-acı, çarəsizlik, intiqam hissi oxucunun qəlbinə hopur. Güclü təsiredici qüvvəyə malik bu əsərdə Xocalı faciəsi, Ağdam uğrunda gedən ədalətsiz döyüşlər haqda verilən sənədli materiallar düşmənin nə qədər mundar, insanlıqdan çıxmış olduğunun göstəricisidir.

Ermənilərin bu qəddarlıqlarına baxmayaraq, Fred Asif insani keyfiyyətlərini itirmir. Hər döyüşdən öncə o, qana qan deyən əsgər yoldaşlarına ədalətli olmağı, ermənilər kimi iyrencliyə yol verməməyə çağırırdı: “Eşidəm-biləm, əsir düşmüş bir adama işgəncə vermisiniz, incitmisiniz, gözümə görünməyin. İllah da yaşı altmışı keçən qocaya, qadına. Bu yaşda olan bu gündən sonra nə övlad doğasdı, nə əkəsi. Onsuz da Allah tərəfindən onun ömrü üzülüb, amma qoy sənin əlinlə üzülməsin. Biz döyüşçüyə qarşı döyüşürük.” [5, s.94]. Bütün bu xatirə-detallar onun hansı vəziyyətdə olur-olsun insanlıqdan çıxmadığını, yəni mənəvi yüksəlişini ifadə edir.

Əsərdə verilən faktlara diqqət yetirəndə aydın olur ki, bizim şücaətli oğullarımız yalnız düşmənlə deyil, eyni zamanda içimizdəki xəyanətkarlarla, laqeydlik və məsuliyyətsizliklə də mübarizə etmə məcburiyyətindədirlər. Yazıçının bütün bunları qeyd etməkdə məqsədi xatırlatmaq, yeni nəsil üçün yaddaş qoymaqdır.

Sənədli povestin sonunda belə qənaətə gəlmək olar ki, “Fred Asif” əsəri həm də yazıçının “Niyə başımıza bu bəlalar gəldi?”, “Niyə biz döyüşlərdə bu qədər şücaət göstərməyimizə baxmayaraq məğlub olduq?” və s. suallarına cavab axtarırlarının bədii-epik inikasıdır.

“Mübariz” əsəri [6] Qarabağı görmək, onun suyunu içmək, zəmilərində gəzmək eşqi ilə yanan bir gəncin həyat və mübarizə hekayəsinin inikasıdır. Tanrı payı olan, Qarabağ sevdalı bir gəncin erkən yaşlarından Qarabağa can atması və onu azad etmək və görmək istəyi, amalı yazıçının qələmində sanki fərdiləşmə səviyyəsini aşır və ümumiləşmiş ideya konseptini qazanır. “Bir gəncin manifesti” sayıla biləcək əsərdə sanki bir çağırış var. Düşmən tapdağı altında qalmış torpaqların çağırışı. Yazıçı bu üslubla xalqı Mübarizin dalınca getdiyi bu səsi eşitməyə çağırır. Həqiqətən də, Mübariz fenomeni ümitsizliyə, susqunluğa, boşluğa qapanmış bir xalq üçün real həyatda da, söz dünyasında da bir oyanış aktına çevrildi. Əgər Sabir Əhmədlinin “Axirət sevdası” romanında “Məni ölüm düşündürür” fikri hökm sürürsə, “Mübariz” əsərində “Sənə canım fəda, Azərbaycan” ideyası oxucunu özünə çəkir. Mustafa Çəmənli bu əsərlə həm də Qarabağ mövzusunun bir daha təzələyir, baş verən hadisələri tarixi baxımdan təhlil edərək cəmiyyətdəki fikrə düzgün istiqamət verərək milli təəssübkeşliyi təlqin edir. Yazıçının qnoseoloji yanaşması sənədlilik prinsipini bir qədər adlamağa vadar edir, lakin buna baxmayaraq, qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olunmuşdur desək, heç də yanılmazdır.

2016-cı ildə çap edilmiş polifonik xarakter daşıyan “Üç yaşlı əsir” [7] povestində iki dövr – 1948-ci ildə azərbaycanlıların Qərbi Azərbaycandan, doğma diyardan məcburi qovulması və 1992-ci ildə ermənilərin təcavüzkar işğalını təsvir edən hadisələr qarşı-qarşıya qoyulur. Birincisinin üzərindən ikinci dövrün epik mahiyyəti təhlil edilir. Yazıçı bununla da qalmır, hər iki dövrün prizmasından gələcəyi xəbər verir. Ümumilikdə, əsərdə diqqət çəkən tərəf müharibənin təsviri yox, daha çox insan, insanın xisləti amilidir. Əsərin başlıca ideyası Azərbaycan xalqının hədsiz mərhəmətli və unutan olmasıdır.

Hadisələr 2014-cü ildə düşmənin beşyüzmetrliyindəki Qaraqaşlı kəndində baş verir. Bu kəndin cammatı atəşkəs olmasına baxmayaraq hər gün ölümlə üz-üzə durur. Nəhayət o günlərin birində ermənilərin atdığı güllə nəticəsində 85 yaşlı Qaratel müəllimə yaralanır. Həmin bu yara insanların qəlbində qabıq bağlamayan yaraları bir daha qanadır, 1992-ci ili xatırladır.

1992-ci ildə Birinci Qarabağ müharibəsində Qaratelin kiçik oğlu Teymur atılmış evlərdən birində kimsəsiz qalmış 3 yaşlı erməni uşağı tapır. Onu öldürməyə əli gəlməyən Teymur bu uşağı- Sergeyi özü ilə evlərinə gətirir, onu yedirir, içirir, qoruyur. Anası gecələr ağlayan Sergeyi qoynuna alıb laylay oxuyur və yatızdırır.

Teymurun mərhəməti Sergeyi bir erməni kimi, gələcəkdə onlara güllə atacaq bir əsgər kimi görməyə mane olur. Onun ailəsiz qalmasını istəməyərək uzun axtarışdan sonra anasını tapıb Sergeyi ona salamat, kefi kök şəkildə təhvil verir.

Yazıçı bu məqamda belə bir qarşıdurma yaradır. Bir tərəfdə mərhəmət dolu Teymur və ana, ikinci tərəfdə oğlunun dalınca gəlməyən əlində silah tutan erməni ata və hər zaman övladlarına türkcə qarşı qəddarlıq tələq edən ana obrazı, üçüncü tərəfdə isə hadisələrə açıqgözlə baxan, ağılla qərar verməyə çalışan Şakir obrazı. Əfsuslar olsun ki, bu qarşıdurmada günahsız, lakin ən çox zərər görmüş tərəf Teymur və ana obrazı olur. Çünki atəşkəsə bircə gün qalmış Teymur öldürülür, hadisədən 22 il ötməsinə və atəşkəs olmasına baxmayaraq Qaratel ana yaralanır.

Haqlı olaraq da, Şakir hər dəfə atəşkəs pozulanda anasına müraciətlə deyir:

Müəllimə, görəsən bu atəşkəsi pozanlar arasında Sergey də var? [7, s.102] Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, ataları teymurları öldürərkən, oğulları hər zaman öldürməyə hazır ikən düşməne mərhəmət göstərmək olmaz. Çünki onun sənə nifrətdən başqa bir hissi yoxdur.

Bu əsər müəyyən mənada bizə M.Süleymanlının “Erməni adındakı hərflər...” [8] romanını xatırladır. Pövesti oxuduqca sanki erməni akademiklərinin – Acaryan və Balacahunlunun “Böyük Ermənistan” iddialarını çılğınlıqla dəf etməyə çalışan İmirxanlının səsinə eşidirik. Hər iki əsərdə lazımsız mərhəmətimiz, unutmazlığımız, səhlənkarlığımız tənqid olunur.

Avtobioqrafik xarakter daşıyan üç süjet xətt üzərində inkişafını tapmış “Ruhların üsyanı” əsəri Şuşanın, Ağdamın xiffəti ilə başlayır. Pəncərəsinin önündə seyr etdiyi vaxtıdan əvvəl çiçək açmış şaftalı ağacı əsas qəhrəmanın ümidlərini simvolizə edir. Hər bir kiçik detal onu doğma yurda getməyə tələsdirir.

Artıq ilk səhifədən aydın olur ki, Mətləb Ağdam köçkünüdür. 15 ilə yaxındır ki, Bakıda yaşayır. O, öz torpağı, yurdu, suyu, təbiəti üçün çox darıxır. Ömrünün yarısına çatmış bu insan öz yurdunu bir daha görməmək qorxusu ilə yaşayır. Yazıçı qəhrəmanın bu xiffətini, qorxusunu göstərməklə, məcburi qaçqın və köçkün düşmüş bir milyonluq əhalimizin hiss və duyğularını ifadə edir.

M.Çəmənli sanki bir zaman maşını kimi, gah keçmişə, gah da gələcəyə səyahət edir. Daha çox monoloq üzərində qurulmuş bu əsər yazıçının bir çox əsərləri kimi yaddaş rolunu oynayır. O, Eldəgizlər dövlətinin, Qarabağ xanlığının tarixini yada

salır, dünyada baş verən hadisələrə nəzər yetirir, bu hadisələrin Azərbaycana təsirindən danışır.

Mətləb kişi ziyalıdır, tarixi də yaxşı bilir. O, öz düşüncələrində Ərmənilərin kökünü, hay olduqlarını, Hindistandan Mesapotomiyaya köçdüklərinin tarixçəsini təhlil edir. Yazıçı ermənilərin Azərbaycana necə gəlib çıxdıqlarını tarixi faktlarla, amma bədiiləşdirərək bir daha xatırladır. Qarabağ ləhcəsi ilə verilən bu monoloq-xatirələr yeni nəsil üçün xatırlatmadır, sanki tarix dərslidir, əsərdə addımbaaddım qəhrəmanın təhlili ilə üzbəüz qalırıq. Bu əsəri oxuduqda həqiqətdən qaçmaq mümkün olmur. Hər bir fikirdə dərin həqiqət yatdığını görürük. Əsər bütünlükdə “mənavi şillə” xarakterini daşıyır. Yazıçı həm keçmişimizi, həm də bu günümüzü təsvir və təhlil etməklə sanki bizə dərs verir, eyblərimizi göstərir. Müəllif eyni zamanda tarixi faktlarla bizim cəsur, igid, mərd bir xalqın nümayəndəsi olduğumuzu söyləyir, bizi oyanışa, dirçəlişə, qurtuluşa, mübarizəyə səsləyir.

Bu əsərdə diqqət çəkən məkanlardan biri də “Qul bazarı”dır. O qul bazarı ki, sovet hakimiyyətinin tənəzzülü ilə işsiz qalmış insanların dayanacaq yerinə çevrilmişdir. Yazıçı qəhrəmanın “Qul bazarı”na dövrün çarəsiz gerçəkliyini əks etdirmək üçün göndərir. Qul bazarı səsi çıxmayan fəryadların səsinin boğulduğu bir məkandır. Yüzdən çox adamın məzlumluğunu ifadə edən bu təsvir çox ağırlıdır. Bu bazarda biz dəyərlərin tənəzzül etdiyinin əksini görürük. Mətləb kişi evinə usta qismində apardığı ustanın adının Şəmsəddin olduğunu biləndə xəyalən keçmişə qayıdır. Yazıçı onu qul olan, lakin sonradan Eldəgizlər dövlətini quran Şəmsəddinin həyatı ilə paralel təhlil edir. Bir tərəfdə əzəmət, bir tərəfdə mütilik. Yazıçı bu mütiliyi, özgüvənsizliyi müharibənin, məğlubiyyətin ağır fəsadlarından biri kimi təqdim edir.

Əsərdə Mətləb, Güllü, Şəmsəddin, Məmiş maddi, real insanlardır, buna görə də onun yaşadıkları gerçək tarixi zamandır. Qarabağda qalmış ölürlərimiz, İbrahimxəlil xan, Pənahəli xan, Şəmsəddin Eldəniz ruh halında olan obrazlardır. Ona görə də onların mövcudluğu, danışmaları fəlsəfi-psixoloji məzmun kəsb edir.

Əsərin sonunda Mətləbin yuxusu təsvir olunur. Bu yuxuda Qarabağda qalmış ruhlarımızın üsyan etdiyini görürük. Həmin ruhlar xalqı öz yurduna, geriyyə çağırır. Mətləb arvadı Güllü ilə digər ağdamlılara qarışaraq Bakı-Ağdam qatarına, ölürlərlə dirilərin qovuşacağı Ağdama tələsirlər. Uşaqılı-böyükülü hamı Qarabağa üz tutur.

“Deyirlər gecə hamilədir, sabah nə doğulacağını kimsə bilmir. Amma mən bilirdim ki, sabah torpağımızın Azadlığı doğulacaqdır” [9, s.119].

Bu son sözlər yazıçı ilə birgə hər bir azərbaycanlının, xüsusən də köçkünün arzusu idi. Və bu arzunu igid oğullarımız, baş komandan 44 günlük II Qarabağ müharibəsində reallaşdırdılar. Artıq geriyyə köç başladı.

Elçin Mehrəliyev “Azərbaycan nəsr və dramaturgiyasında Qarabağ mövzusu” adlı dissertasiya işində qeyd edir ki, Qarabağ mövzusunda yazılmış povest və romanların hamısı üçün səciyyəvi olan başlıca cəhət Qarabağda və onun ətrafında baş verən hadisələri qələmə almaq, onların inikasında epik mahiyyəti, dolğunluğu

hifz etmək, bu yolla dövrün drammatizmini bütün təzadları ilə bədii nəsrin predmetinə çevirmək istəyidir [10, s.270]. Həqiqətən, yazıçılarımızın dili, üslubu, dərki, yanaşması fərqli olsa da, onların Qarabağ mövzusunda müraciətində bir vətəndaş mövqeyi bildirmə, qanlı tarixin yaddaşlara, bədii lövhələrə həkk olunmasını təmin etmə arzusu var.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. http://anl.az/down/meqale/xalqcebhesi/xalqcebhesi_noyabr2009/94729.
2. Cabbarlı N. Çağdaş dövrün roman bumu və nəticələri // - Bakı: Azərbaycan, - 2006. №6, - s.160-170
3. Çəmənli M. Xallı gürzə / M.Çəmənli. – Bakı: Kitab klubu, - 2016, - 392 s.
4. Axundov N. Tarixi yaddaşın bərpası // Ədəbiyyat qəzeti. – 1992, 6 mart. – s.5
5. Çəmənli M. Fred Arif / M.Çəmənli. – Bakı: Gənclik, - 1996, - 172 s.
6. Çəmənli M. Mübariz / M. Çəmənli. – Bakı: Təhsil, - 2016, 96 s.
7. Çəmənli M. Üçyaşlı əsir / M.Çəmənli. – Bakı: Elm və təhsil, - 2016, - 240 s.
8. Çəmənli M. Ruhların üsyanı / M.Çəmənli. – Bakı: Adiloğlu, - 320 s.
9. <https://kitabxana.net/files/books/file/1460107650.pdf>
10. Mehrəliyev E. Azərbaycan nəsr və dramaturgiyasında Qarabağ mövzusu: /filologiya üzrə elmlər doktoru dis./ - Bakı, 2012, - 312 s.

Подход Мустафы Чаменли к карабахской проблеме

Бабаева Айнура Низами кызы

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Мустафа Чаменли, Карабах, война, история, проза, национальное самосознание.

В статье, в первую очередь, рассматривается тема войны. Анализируется её влияние на литературу и обсуждаются произведения, написанные на эту тему. Все мы знаем, что Азербайджан всегда был в центре внимания, благодаря своему географическому положению. В связи с этим в истории Азербайджана было много врагов и войн. Поэтому для азербайджанского народа, пережившего немало войн, карабахский вопрос имеет особое моральное бремя. По этой причине важно и целесообразно изучить данную тему с исторической, художественной и философской точки зрения.

Мустафа Чаменли — один из писателей, который взял на себя эту задачу и попытался показать свою гражданскую позицию. В своих произведениях на тему Карабаха он анализировал его историю, трагические дни нашего народа, жизнь беспомощного вынужденного переселенца. Однако в то же время писатель представляет карабахскую проблему на уровне чувства собственного достоинства, гордости и национального самосознания азербайджанского народа. Он побуждает читателя к высоким идейным подвигам. В произведениях чувствуется субъективное мышление автора. Мустафа Чаменли

не представляет наш народ побежденным. Он верит и говорит, что решающая битва еще впереди.

Автор представляет читателю жизнь народных героев, павших за суверенитет нашего государства, в художественно-эпической, документальной форме. Мустафа Чемадли хочет сказать, что когда есть такие ревностные и самоотверженные сыновья, месть не будет ждать Судного Дня.

Mustafa Chamenli's approach to the Karabakh problem

Babayeva Aynura Nizami

SUMMARY

Key words: Mustafa Chemenli, Karabakh, war, history, prose, national identity.

In the article, first of all, the topic of war is considered. Its influence on literature is analyzed and works written on this topic are discussed. We all know that Azerbaijan has always been in the spotlight due to its geographical location. In this regard, there were many enemies and wars in the history of Azerbaijan. Therefore, for the Azerbaijani people, who have survived many wars, the Karabakh issue has a special moral burden. For this reason, it is important and appropriate to study this topic from a historical, artistic and philosophical notions. Mustafa Chemenli is one of the writers who took on this task and tried to show his civil position. In his works on the theme of Karabakh, he analyzed its history, the tragic days of our people, the life of a helplessly forced migrant. However, at the same time, the writer presents the Karabakh problem at the level of self-esteem, pride and national identity of the Azerbaijani people. He encourages the reader to high ideological feats. The subjective thinking of the author is felt in the works. Mustafa Chemenli does not represent our people defeated. He believes and says that the decisive battle is yet to come. The author presents to the reader the life of folk heroes who died for the sovereignty of our state in an artistic-epic, documentary form. Mustafa Chemenli wants to say that when there are such zealous and selfless sons, revenge will not last until the Day of Judgment.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 16.02.2022

Çapa qəbul olunma tarixi: 28.02.2022

***Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Sevinc Həməzəyeva
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur***